

Nem tudták, hogy sorszámozni kell majd...

100 éve tört ki az I. világháború

Arról, hogy mitől veszett el egy nagyobb háború, rendszerint könyvtárnyi elemzés, visszaemlékezés született, születik. A béke elvesztése valahogy mintha kevésbé izgatta volna az emberiséget. Kétségkívül nehezebb is a végére járni, hiszen valójában egy hosszú folyamatról van szó, amelyben a jól látható – így mutogatható – háborút keltő eset (a casus belli), valójában csak ürügy, kicsorduló csepp a pohárból. A világtörténelem egyik legismertebb, de mindenképp legsúlyosabb következményeket hozó merénylete, az a bizonyos sarajevói két pisztolylövés sem lett volna több, megannyi más kiemelkedő személyiség halálát követelő esetnél, ha nincsen már kész az a gyúelegy, ami azonnal lángra kaphatott. Európa pedig akkor már évek óta puszkaporos hordón táncolt...

A XX. század elején nagyjából három csoportra voltak oszthatók a nagyhatalmi térképen szereplő európai államok. Nagy-Britannia és Franciaország – egész gyarmatbirodalommal a háta mögött – gazdasági fejlődése a többiekénél magasabb szakaszában járt, illetve annak határához érkezett. (Gyarmatbirodalmuk – bár fenntartása jelentős költségekkel járt – egyszerre jelentett komoly nyersanyagbázist, felvívópiacot és olcsó munkaerőt, azaz tekintélyes profitot a számukra.) A másik csoportba tartozó országokban őhozzájuk képest késve indult meg az ipari felvirágzás. Az itáliai államcskákból létrejött egységes Olasz Királyság és a német fejedelemségekből ugyancsak a megelőző század utolsó harmadában megalakult Német Császárság egyre inkább ledolgozta történelmi hátrányát. Különösen a német gazdaság szereplői szembesültek a gyarmatok hiányából adódó behozhatatlannak tűnő versenyhátránnyal. A harmadik csoportba a hanyatló birodalmak, a nem nemzetállamként működő országok tartoztak. Az egész Balkánt, s afrikai területeit elvesztett Törökországot („Európa beteg emberét”), a „nemzetek börtöne” állandósult jelzővel felruházott cári Oroszországot (benne más népek között a finnekkel, lengyelekkel, ukránokkal), valamint a nemzetiségi kérdés megoldatlansága miatt minden ízében, eresztékében recsegő, ropogó Osztrák-Magyar Monarchiát számították ide. (Tudni kell, hogy a Monarchia létrejötte előtt a Habsburg birodalom volt Európa egyetlen olyan nagyhatalma, amelynek uralkodó nemzete abszolút kisebbségben élt. Az osztrákok és más németajkúak együttesen csak 25,1%-át tették ki a birodalom népességének. A kiegyezés után a magyar nemzet is hatalombirtokossá vált, de 15,5%-os lakosságarányát figyelembe véve, továbbra is a más nemzetiségűek – 59,4%! – jelentették az állampolgárok többségét. Az önkéntes és erőszakos asszimiláció, illetve a nemzetiségi kivándorlás következtében, alig több mint negyven év alatt 20,6%-ra emelkedett ugyan a magyar nemzet aránya, Bosznia annektálá-

sa azonban ugrásszerűen megnövelte a szláv lakosság túlsúlyát a dualista államban.)

A Monarchia és Oroszország egyaránt külső befolyása növelésével kívánta régi fényét megtartani, visszaszerezni. Előbbi a Balkán térsége felé történt terjeszkedéssel, utóbbi szintúgy. Az előbbi közvetlen úton (1908-ban birodalmába tagosítva az addig nemzetközi felhatalmazás alapján megszállt Bosznia-Hercegovinát és a Szandzsákot), a másik közvetetten, a pánszlávizmus eszmeiségét, a minden szláv nép feletti orosz gyámkodás ideológiáját terjesztve. Oroszország külpolitikai eszköztárába belefért nemcsak a balkáni Nagy-Szerbia koncepció, hanem a monarchia-beli szláv népek nemzeti mozgalmainak támogatása is. Ezzel különösen elmérgesítve az egymás közötti viszonyt.

Németország természetesen kereste és találta meg azokat a lehetséges szövetségeseit, akiket sérelmeik révén magához tud kötni. Törökország vasúthálózatának és iparának kezdeti kiépítése révén erős befolyást szerzett az országban, amit a franciák és angolok a déli tartományok elszakadására törekvő erők megsegítésével igyekeztek ellensúlyozni. *Bismarck* korábban kényes egyensúlyt teremtett: egyrészt Ausztria-Magyarországgal kötött katonai együttműködési szerződést, másrészt egy titkos viszontbiztosítási megállapodást is tető alá hozott a cárral. Ebben német katonai beavatkozást vállalt arra az esetre, ha a Monarchia megtámadná Oroszországot. Olaszországgal is igen erős partneri kapcsolatot ápolt. Szem előtt tartotta a brit külügyminiszter, majd miniszterelnök *Palmerston* szavait is („Angliának nincsenek sem állandó barátai sem állandó ellenségei, csak állandó érdekei.”). Így érte el, hogy az 1871-ben porig alázott, Elzász-Lotaringiától megfosztott Franciaország ne leljen a német határtól se délre, se keletre, sőt nyugatra se „politikai játszótársakra”. A diplomácia a kényes egyensúlyok fenntartásának művészete, ő pedig a legkiválóbb kötél-táncosnak bizonyult. Félreállításakor *II. Vilmos*

császár viszont vele együtt sutba vágta a kifinomult egyezkedés számos elemét, s – mivel csakis az erő szavában hitt – a kardcsörtetésre és erőltetett ütemű fegyverkezésre szűkítette hazája mozgásterét.

Nagy-Britannia sok mindent elnézett a legfőbb gazdasági vetélytársává emelkedett országnak, de amikor a haditengerészete fejlesztésének baljós látú mértékével szembesült, „állandó érdekeit” látta veszélyben. Így aztán megkereste időszerű barátait... (Többek között Franciaországot, noha pár évvel korábban csaknem háborúba keveredtek vele egy szudáni város miatt.) Mivel Vilmos császár már felmondta az oroszokkal kötött titkos megállapodást, a cár – különféle háttéralkukkal – a franciák felé közeledett. Rövidesen a német, osztrák-magyar s olasz hármasszövetségből kialakult „Központi hatalmak” és a velük szemben létrejött francia-angol-orosz tömb, az „Antant” nézett farkasszemet egymással. A nemzetközi feszültség egy balkáni szerb katonai próbálkozás okán már 1912-1913-ra tetőzött. A kölcsönös fenyegetés után csakis azért maradtak árvák még a harcterek, mert egyik ország sem érezte eléggé felkészültnek magát. A feszültség szintje azonban cseppet sem csökkent, sőt a fegyverkezés még erőltetettebb ütemben zajlott tovább. Mindkét szövetség győztes háborúra készült...

„A két nagy államszövetség ellenséges viszonya és a háború veszélye által felidézett feszültség és a gyanakvás Európában olyan mérvű, hogy [...] az így szabadjára eresztett szenvedélyt senki nem bírja uralni: és bekövetkezik a szarajevói gáztett. Midőn e tragédia kényszere alatt végre le akarunk számolni a szerb veszéllyel, Oroszország kerül utunkba [...] Szerbia szövetségére és erejére a jövő számára is szüksége van, Franciaország pedig fedezi Oroszországot, Anglia Franciaországot, ami természetes következménye ezen államok általános politikájának és a német szupremáciától való félelmüknek. [...] Ha a szerb kérdésben kompromisszum létesül, el lehetett volna halasztani a háborút, de nem elkerülni. Az igazi békét csak a nagyhatalmak politikájának megváltoztatása biztosította volna.”

(Andrássy Gyula: *Diplomácia és világháború*, 1921).

Amit annak idején a politikai hátszándékok közepette sem a nyomozó hatóságok, sem a világsajtó nem volt képes kideríteni, azt a nemzetközi történetírás a dokumentumok tükrében, ma már teljes egyértelműséggel láttatja. A szerb Sándor király és családjának az 1903. évi puccs során történt lemészárlásában résztvevő harminc katonatiszt alapította meg a *Narodna Obrana* (Nemzetvédelem) elnevezésű szervezetet a szélsőségesen nacionalista, pánszláv csoportosulást Dragutin *Dimitrijević* (fedőneve: Apis) vezetésével. E szerveződés hozta létre a „Fekete Kéz” titkos harci csoportot, melyet szintén Apis parancsnokolt, aki közben a szerb titkosszolgálat vezetője lett. A szerbek uralta egységes délszláv állam (Nagy-Szerbia) megalapításának vágya vezette őket, s egyben az

orosz pánszláv törekvések szolgálata is. A boszniai kormányzó (1910) és két horvát bán (1912, 1914) ellen elkövetett merényletük után következett a 1914. július 28-ai. A kiszemelt áldozat, *Ferenc Ferdinánd*, az Osztrák-Magyar Monarchia trónörököse volt, aki egy erőfitogtató hadgyakorlat meg szemlélésére érkezett. (A szerb külügyminiszter előzetesen tájékoztatta a bécsi udvart, hogy értesülései szerint a felséges párnak nem tanácsos a helyszínen megjelennie, ezt az információt azonban nem értékelték helyesen. A szerb kormány közvetlen részvételéről a merénylet előkészítésében, lebonyolításában egyébként sem akkor, sem azóta nem került elő bizonyíték. E tény akár a korabeli állítások cáfolatának is tekinthető.)

A halált hozó merényletet egy aznap délelőtti is megelőzte. A Fekete Kéz kézigránátos/bombás próbálkozásának repeszei két katonatisztet és húsz polgári személyt sebeztek meg. A trónörökös délutánig sértetlen maradt. A szarajevói városházán tett látogatása és a díszbéd után azonban ismét lebeszélhetetlen volt arról, hogy nyitott kocsijával hajtasson a kórházhoz, a délelőtti merénylet sebesültjeihez. Ezen az útnál egy újabb utcai merénylő annyira idegesen viselkedett, hogy feltűnt a körülötte állóknak, és amikor éppen a pisztolyát vette volna elő, elfogták. Ekkor a trónörökös már hajlandó volt legalább az útvonalon módosítani, azonban erről nem szóltak a járműoszlop első sofőrének, aki az eredeti úton vezetett tovább. Amikor rájöttek a tévedésre, megállt az egész kocsisor. A trónörökös autója éppen *Gavrilo Princip* előtt, aki előre lépve közvetlen közélről halálos lövést adott le rá és feleségére. Amikor meghúzta az elsütő billentyűt, nem sejtette, hogy egész Európa katonai gépezetét mozgásba hozza...

„1900 és 1913 között nem kevesebb mint negyven államfőt, politikust és diplomatát gyilkoltak meg, köztük négy királyt, hat miniszterelnököt és három elnököt. Csak a Balkánon nyolc sikeres merényletet hajtottak végre, melyek áldozatai között két király, egy királyné, két miniszterelnök és a török hadsereg főparancsnoka is ott volt. Miért járt mégis a Ferenc Ferdinánd ellen elkövetett merénylet ilyen óriási következményekkel? A válasz részben abban rejlik, hogy amikor a trónörökösöt lelőtték, éppen a világ egyik legjelentősebb törésvonala mentén kocsikázott, a Nyugat és a Kelet, az occidentális és az orientális végzetes, történelmi határán. [...] Az 1914-et megelőző években a geopolitikai tektonikus lemezek, azaz a birodalmak Szarajevó alatt értek össze. Az orosz pánszlávizmus híveit felhőborította Bosznia Ausztria általi megszállása. [...] Az osztrák bekebelezés legnagyobb ellenzője mégsem egy, a szó igazi értelmében vett birodalom, hanem egy birodalmi ambíciókat dédélgető ország, Szerbia volt.”

(Niall Ferguson: *A világ háborúja*, Scolar Kiadó, Bp., 2008)

Sorra erősítették szövetségeseik harci kedvét, fenyegették ellenfeleiket. A határozott fellépést sürgető, és támogatást ígérő Németországgal a háta mö-

gött, az osztrák-magyar kormány ultimátumot küldött Szerbiának, majd napra pontosan egy hónappal a halálos lövések után már a hadüzenet következett.

„Népeimhez!

Leghőbb vágyam volt, hogy az Isten kegyelméből még hátralevő éveimet a béke műveinek szentelhessem és népeimet a háború áldozataitól és terheitől megóvhassam. A gondviselés másként határozott.

Egy gyűlölettel telt ellenség üzenetei kényszerítettek, hogy a béke hosszú esztendei után kardot ragadjak monarchiám becsületének védelmére, tekintélyének és hatalmi állásának megóvására és területi épségének biztonságára. [...] A határon bűnös áramlat csap át, amely a monarchia délkeleti részén az állami rend alapjainak megingatására, a népnek, amelyről olyan atyai szeretettel gondoskodom, az uralkodóház és a haza iránti hűségtől való eltántorítására és a felnövő ifjúság félrevezetésére s az örület és a hazaárulás bűnös tetteire való felizgatására irányul. Gyilkos merényleteknek egész sorozata s egy teroszerűen szőtt és keresztülvitt összeesküvés, melynek borzasztó sikere szíven talált Engemet és hű népeimet [...] Ezt a tűrhetetlen aknamunkát meg kell állítani: Szerbia ezen folytonos kihívásának véget kell vetni, ha sértetlenül fenn akarjuk tartani monarchiám méltóságát és becsületét, ha a folytonos megrázkódtatásoktól meg akarjuk óvni annak állami, gazdasági és katonai fejlődését. [...] Fegyveres erővel kell tehát államaim számára a belső nyugalom és az állandó külső béke nélkülözhetetlen biztosítékait megszerezni. Ebben a komoly órában tudatában vagyok elhatározásom egész horderejének s a Mindenható előtti felelősségnek.

Mindent megfontoltam, mindent meggondoltam.

Nyugodt lelkiismerettel lépek a kötelesség útjára.

Bízom népeimben, akik minden viharban híven és egyesülten sereglettek mindig trónom köré és hazájuk becsületéért, nagyságáért és hatalmáért a legsúlyosabb áldozatokra is mindig készen állottak. Bízom Ausztria-Magyarországnak önfeláldozó lelkesültséggel telt vitéz hadseregében.

Es bízom a Mindenhatóban, hogy fegyvereimnek adja a győzelmet.”

(Ferenc József – Ischl, 1914. július 28.)

Néhány héten belül mozgósított és hadban állt a Monarchia, vagy Szerbia mellé felsorakozott Német-, Francia-, Oroszország, Nagy-Britannia, Belgium... még Japán is beszállt: hadat üzenve Németországnak. (Olaszország azonban – viszonylag váratlanul – nem állt korábbi szövetségesei mellé.) Most látszott meg igazán a világban, hogy a közvéleményt a háborús propaganda már az előző évek során alaposan felkészítette. Elegendők a politika és a sajtó hazafias, nacionalista, sovíniszta szólamai, s Párizstól Berlinig, Londontól Bécsig, Moszkvától Budapestig mindenütt háborúpárti tüntetések zajlottak. A tömegek felbokrértázva, valóságos népünnepevényeken éltették a frontra induló „hősöket”. Szülők kísérték boldo-

gan a fiaikat, feleségek a férjüket a katonavonatokhoz. „Éljen a háború!” – volt olvasható a táblákon, valamennyi világnyelven.

„Megjelent az utcák falán a galambösz uralkodó szöze népeihez: Mindent meggondoltam, mindent megfontoltam... Megjelent a mozgósítási hirdetemény a házak falán és megindultak a férfiak százazrei, elhagyták otthonukat, műhelyeiket, íróasztalaikat, a munkát, a családót, a biztonságot, az életet – komoly, de lelkes arccal tartottak a kaszárnyák felé, döngő léptekkel, hogy teljesítsék kötelességüket hazájuk iránt. Egyetlen menetelő hadsereggé változott át az ország, gyalog, szekéren, lóháton és vasutakon masíroztak a férfiak, – fegyverbe, fegyverbe, fegyverbe! [...] A mozgósítási hirdetemény megjelenése után néhány órával hatalmas tömegek lepték el a budapesti 1. népfölkelő-parancsnokság Soroksári úti helyiségeit és udvarait. Lelkes buzgalommal és igyekezettel siettek a zászló alá már az első órákban, hogy teljesítsék honfíú kötelességüket...”

(Balassa Imre: Az „Egyes népfölkelők” hadi históriája, 1933.)

„Budapest utcája még nem látott ennyi lelkesedő fiatalembert, mint ma délután. Tódult mindenki a főbb útvonalakra, mindenkiből megelegetés tört ki, kalapokat dobáltak a levegőbe, hölgyek éltették a háborút, gyerekek zászlót és lampionokat kerítettek, s ezekkel járták be a várost, ahol tomboló lelkesedés uralkodott. – s a helyőrség zenekari hazafias dalokkal fokozták a tüntetően lelkes hangulatot. Éljen a háború! Éljen a király! – kiáltotta a hatalmas tömeg, mely valahonnan zászlót szerzett s úgy tüntetett a háború mellett.”

(Pesti Napló, 1914. július 26.)

Németországnak fölöttébb sietnie kellett. Katonai stratégiai eredetileg úgy számoltak, hogy az orosz mozgósítás leghamarabb hat hét alatt mehet végbe. A kétfrontos harcot elkerülendő tehát csak ennyi idejük van Franciaország legázolására. Alfred von Schlieffen tábornagy csaknem tizenöt évvel (!) korábbi haditervét vették elő, amely az erődítményekkel és más harcakadályokkal, komoly hadosztályokkal védett francia-német határ Belgium és Hollandia felőli megkerülésével, Párizs onnan történő átkarolásával és ostromával számolt. Úgy vélték, hogy a veszélyes szomszédot néhány hét alatt elintézik, s a nagy szövetséges nélkül maradt oroszok ellen a Monarchia haderejével együtt felvonulva, a cárt visszakoázásra, békére kényszerítik. Az angol ellenlépések mérséklése érdekében végül azonban csak Belgiumon hatoltak keresztül, s nem jutottak el Párizsig. A francia fővárostól észak-keletre kijelölt hadállásokba ugyanis lassú gyalogmenet helyett hétszáz taxisofőr és úrvezető szállította ki ingajaratban, igen gyorsan a több dandárnyi véderőt, s másutt is a vártnál nagyobb nehézségekbe ütköztek. Alulbecsülték a franciák haderejét. Rövidesen megmerevedtek a frontok.

Szerbiában a Monarchia hadereje is csúnyán leszerepelt. *Potiorek* tábornagy vezetésével a közel 23 ezres emberveszteség ellenére sem tudták gyorsan megleckézteni Szerbiát. Az augusztusi, szeptemberi és novemberi támadás – valamint Belgrád közel kéthetes birtoklása – ellenére 1914 decemberében Radomir *Putnik* szerb fővezér az osztrák-magyar hadtesteket a teljes fronton visszavonulásra kényszerítette. Közben az orosz hadsereg is támadásba lendült, s bár a németek több súlyos vereséget mértek rájuk, elfoglalták Kelet-Galíciát. A Kárpátok vonaláig szorították vissza a Monarchia erőit. Az Uzsoki-hágónál előretörő orosz csapatok magyar földre léptek, elfoglalták Máramarosszigetet és ostrom alá vették a legnagyobb osztrák-magyar védművet, Przemysl erődrendszerét.

A hátszágban persze mit sem tudtak a megalázó vereségekről, diadalmas hadijelentések, sajtóközlemények sora gondoskodott a lelkesülés fenntartásáról.

„Franz von Höfer osztrák tábornagy [...], a vezérkari főnök helyettese névaláírásával jelentek meg a hivatalos hadijelentések a különböző csatatereken folyó harcokról. Ezeknek a szükségképpen számos valótlanúságot tartalmazó, csűrő-csavaró jelentések neve: »a hőfer« – lassan fogalomná vált, s a szépítéssel, leplezéssel, az eráris hazudozással lett egyértelmű. Az »alaphőfer« a háború első heteiből származik, ami [...] óriási győzelemről számolt be az orosz fronton. A háború elején még lobbanékony győzelmi hangulatban is gyanút keltett a hőfer végére odabiggyesztett mondat: Lemberg még a miénk.”

(Békés István: Napjaink szállóigéi, Gondolat Kiadó, Bp., 1977.)

Kiderült, hogy valamennyi hadvezetés rosszul mérte fel az esélyeket, lehetőségeket. A leghíresebb tévedésként II. Vilmos szavait szokták emlegetni, aki augusztusban azt ígérte katonáinak, hogy mire a falevelek lehullanak, győzedelmesen visszatérnek. Azt persze nem tette hozzá, hogy csak négy lombhullás múlva... és nem is győztesen... s nem is mindannyian. Nemcsak ő tévedett azonban ekkorát. A britek, franciák, de még az oroszok is gyorsan elintézhetőnek látták a „kis csetepatét”. Nem számoltak azonban azzal, hogy a védekező fegyverek magas szintre fejlesztése, esélytelenné teszi a hagyományos rohamozásokon és tüzéségen alapuló hadviselést. A közeledő ellenséget már jó messzire gyorstüzelő lövegekkel, géppuskasorozatokkal lőtték halomra, aki mégis túljutott a tűzhengeren, azt a védekező kézigranátok repeszei sebezheték halálra. A kézitűsáig iszonytató véráldozatok árán, számos szögesdrót-akadályon keresztül csak kevesek jutottak el. Hamarosan lövészárkok sokasága szelte át Európát, ami még nehezebbé tette a kezdeményezéseket. 20-40 km-es szakaszon zajlottak évekig előre-hátra a hadműveletek.

„A jelenlegi háború a legnagyobb csapások egyike, amelyek az emberiséget érték. Sohasem tett ember embernek annyi kárt, sohasem okozott ember embernek annyi szenvedést, mint jelenleg.”

Óriási méreteket ad a szenvedéseknek a harcban álló emberek tömege. Számításaim szerint nyolckilencszáz millió ember van a jelenlegi háborúban érdekelve és ezen óriási tömegből minimálisan 20 millió van olyan, akit az illető ország törvényei a hadviselésre köteleznek [...] Mérföldtől fókossa a háború által okozott veszteségeket a technikai tudomány fejlődése. Használatba jöttek olyan fegyvernemek, amelyek egészen új s eddig nem ismert veszélyeknek tesznek ki bizonyos csapattesteket, így a repülőgépek, így a tenger alatt járó hajók eddig ismeretlenek voltak és ma egészen különleges veszélyeket zúdítanak a véderők bizonyos részeire. Fegyvereink hordereje, pusztító ereje, a 42-es és 30-as ágyúk hihetetlen mértékig fokozzák szintén a mai háború pusztító hatását, úgy, hogy egészen biztos, hogy az egész világtörténelemben nem volt idő, amelyben ember annyi más embert pusztított volna, mint jelenleg.”

(Andrássy Gyula: A világháború problémái, 1916)

Több út is mutatkozott az állóháborúból való kibontakozásra: újabb szövetségesek bevonásával, vagy az ellenség szövetségeinek leválasztásával, illetve a hátszágokban támasztott/támogatott konfliktusokkal döntően megváltoztatni a frontok létszámviszonyát. Friss frontnyitásokkal megosztani az ellenséges haderőket, így csökkenteni egy-egy adott arcvonalon a szembenállók feltartó-képességét. Új támadó fegyverek kikísérletezésével, sorozatgyártásával, bevetésével döntően megváltoztatni a fennálló erőviszonyokat. Ezek voltak a számba vehető lehetőségek. Minden fél ezek hatékony alkalmazására tört.

A Zeppelinek (a kormányozható léghajók) gondolájából ellenséges lövészárkokba kézzel kihajigált gránátok, távirányított robbanószerkezetek, a dupla-fedeles repülőgépekből kezdetben szakajtóval alázdított bombák, a tömeges pusztítást, s megvakulást hozó gázöntések, gázbombák... (Csak a vegyi támadásokban körülbelül 1 176 500 fő sérült és 85 000 fő halt meg a háború során.) A 820 kg-os (!) lövedékét 15 kilométerre is eljuttató „kövér Berta”, a 34 méter hosszú „Vilmos-csőű” „párizsi ágyú” távlöveg, a hegyvidékeken folyó aknafúrásos robbantások... A felszólítás nélkül megtorpedózott hajók legénységét sorsára hagyó tengeri csapások... A tengeralattjárók... Az ellenséges kémek megtevesztése miatt csak tartályként (tank) emlegetett, a lövészárkok elleni küzdelmekre kifejlesztett tipróláncos harci masinák... A viharirammal kifejlesztett – önálló fegyvernemmé vált – légierők harci gépei a maguk bombavetőivel, gyújtóbombáival, végeérhetetlen géppuskasorozataival, a civil építmények pusztításával... Ezek voltak a hadviselés (a kifinomult emberölés) újdonságai. A hátszágban élők szenvedése árán, minden mozgósítható tartalékot e harci eszközökre,

módszerekre fordítottak. Újabb és újabb korosztályokat hívtak be az „állományvesztés” pótlására.

A „gorlicei áttörés”, Limanova, Gallipoli, a jütlandi tengeri csata, a „verduni vérszipoly”, az „yperni mézárszék”, a „vértől csatakos przemysli ostromtér”, az „isonzói halálmezők”, a Bruszilov-offenzíva, a „doberdói magyar Golgota” – kölcsönösen és folyvást termelte a „hősi halottakat”.

„Ha kimegyek a doberdói harctérre / Feltekintek a csillagos nagy égre. / Csillagos ég merre van a magyar hazám, / Merre sirat engem az édesanyám? // Én Istenem, hol fogok én meghalni? / Hol fog az én piros vérem kifolyni? / Olaszország közepében lesz a sírom. / Édesanyám arra kérem, ne sírjon!”

(magyar katonanóta)

A fegyverkezésben minden harcoló fél eljutott a már túlléphetetlen határig. Hadikölcsönöket jegyeztettek, aranyat-vasért mozgalmakban a jegygyűrűket is begyűjtötték-lecserélték. Beöntötték, ágyúvá tették a templomharangokat... Porcelánból készült „hadimozsarakra” váltották a háztartások konyhai rézkellékeit. Kenyér-, liszt-, cukor- és húsjegyeket vezettek be. Előírták, hogy a pékek hány százalék fűrészpport használjanak kenyérfőzéshez, a ménesekben pedig mennyi faforgácsot kavarjanak a lótarba. Az öltöztetők is új ruhaanyaggal, a csalánszövettel, funértalppal, fémcérnával ismerkedhettek meg. Németországra „Káposzta-répa tél” köszöntött, amikor a Háborús Élelmiszer-gazdálkodási Hivatal más ételmezt már alig tudott biztosítani. Folyamatos drágulás és szénhiányok nyomorították a hátszárak életét. Tömegtüntetések, éhséglázadások jelezték mindenütt, a tűréshatár végéhez értek.

A másik út, a szövetséges-keresés is csaknem végig zsákutcának bizonyult. Hiába léptek ugyanis porondra új szereplők, friss erők, az állóháború eredménytelensége és jellege egyaránt változatlan maradt. A Központi hatalmaknak a törököket 1914 késő őszi sikere után a maguk oldalán a háborúba léptetni. Erre 1915 májusában az Antanthoz csatlakozott olaszok hadba lépése volt a válasz. Még az év októberében Bulgária is hadat üzent Szerbiának és harcolni kezdett ellene. 1916-ban Románia, és Portugália csatlakozása azonban újfent a másik táborot erősítette. (Az előbbi az erőfeszítéseikért és áldozataikért titkos tárgyalásokon a győzelem esetére odaigért Erdély, utóbbit pedig az afrikai gyarmatait németek részéről ért sérelmek s a parttól partig tartó egybefüggő gyarmat terve vezette a közös táborba.) 1917 két döntő fordulat esélyét is meghozta, amiből azonban csak az egyik vált azzá... A teljesen kiszolgáltatottá lett, elcsigázott, nyomorgó orosz lakosság fellázadt a háború ellen. Előbb a cárt kergette el, majd a polgári kormányzatot is, amely újabb offenzívákkal növelte a halottaik számát. A bolsevikok már novemberi hatalomátvételük másnapján békét hirdettek, így aztán egy fronttal kevesebb maradt. Ez óriási könnyebbséget és haderő-átcsoportosítási

lehetőséget jelentett, elsősorban a német vezérkarnak. Minderre szükségük is volt, mert diplomáciájuk végzetes hibát követett el. Az Egyesült Államok hadba lépését ugyanis nemcsak – a békés utasokkal együtt hadianyagokat is szállító – hajóikra kiterjesztett korlátlan német tengeralattjáró-háború, hanem Berlin Mexikót az USA megtámadására ösztönző törekvései kitudódása is ösztökélte. (Az ország felfegyverzésére és 1848-ban elvesztett területei Mexikóhoz történő visszacsatolása elismerésére tettek ígéretet, amennyiben azt sikerül visszahódítaniuk.)

Azon a nyáron már 450 ezer amerikai katona jelent meg az európai fronton, a következő évben pedig már kétf millió óceánon túli harcost számláltak. A hatalmas létszám- és hadianyagfölény hatására valójában már eldőlt, de még mindig hevesen zajló küzdelemhez ekkor újabb országok csatlakoztak. Csakhogy valahogy le ne maradjanak a győzelemtől. (Mások mellett Panama, Kuba, Görögország, Sziám, Brazília, Kína, Libéria. 1918. július 19-én – utolsóként – még Honduras is hadat üzent az Antant oldalán.)

1918 júliusában-augusztusában a második marne-i csatában legyőzték a németeket. A császári haderőtől kezdve már csak a Foch marsall által vezetett, egyesített Antant-erők előrenyomulása gyorsaságának fékezésére összpontosított. Hogy időt nyerjen valamiféle, a feltétel nélküli kapitulációnál kecsgetőbb diplomáciai megoldáshoz. Ilyen menekvés, efféle lehetőség azonban akkor már rég nem létezett. Az Antant-csapatok szeptember, illetve október végére Bulgáriát és Törökországot is megadásra kényszerítették. November 3-án Padovában a Monarchia is aláírta: feladta a harcot. A német hadseregben is sorozatos zendülések indultak, a hadiflotta is fellázadt. Berlinben forradalom-jellegű felkelés tört ki. A császárt lemondatták. Ezek Németországot is rákényszerítették, hogy fegyverszünetet kérjen. 1918. november 11-én a compiegne-i erdőben (a környező fákön már alig volt levél), egy e célra odavontatott vasúti szerelvényben került sor a világháborút gyakorlatilag lezáró fegyverszüneti egyezményre Foch marsall és Matthias Erzberger német államminiszter kézjegyével. Csak azon a napon – az egyezmény tizenegy órakor történt életbelépéséig – a német-francia front két oldalán 2700 katona halt meg, a sebesültek száma pedig a tízezret is megközelítette.

„Állásaink előtt ezernyi halott fekszik.” Ezt írták és jelentették haza a világháború különböző frontjairól úgyszólván valamennyi nemzet fiai... És mégis, bár e jelentések az emberek százmillióit borzongtatták meg hosszú éveken át, alig akadtak, akiket komoly gondolkodásra készítettek volna. Sőt, az emberek, ami a háború nagy kérdéseit illeti, még legőrfjőbb szenvedéseik közepette is, naiv és felületes feleletekkel is beérték.”

(Árkossy Károly: *Állásaink előtt ezernyi halott fekszik*, Szerzői kiadás., hm., 1930.)

Pár hónappal több, mint négy elátkozott év az emberiség történetében. „A nagy háború”, ahogyan

akkor nevezték, mert senki sem sejtette, hogy ilyen véres tapasztalatok után rövidest lesz egy újabb, ami miatt sorszámozni kell majd. Harminchárom állam lépett hadiállapotba, s közülük 14 területén folytak hadműveletek, melyek végén birodalmak tűntek el, s új államok sora született meg. A háborúzó államok összesen 74 millió katonát indítottak harcba. Közülük 9,5 millió veszítette életét, s 21 millió szerzett hadi sebesülést. A németek – kerekítve – 2, az oroszok 1,7, a franciák 1,4, a Monarchia 1,1 millió, Nagy-Britannia 761, az akkori brit birodalom többi népe 252, az olaszok 460, a törökök 375, az Egyesült Államok pedig 114 ezer fia tetemét hagyta az egyes harctereken. A történelmi Magyarország 661 ezer – nemcsak magyar – katonáját gyászolta. *Julier* Ferenc számításai szerint („1914-1918. Világháború magyar szemmel”, 1933.) hazánk 3,8 millió katonát adott, akiknek 17%-a halt és 20%-a sérült meg, vagy lett részben hadirokkant, 19%-át pedig rövidebb-hosszabb ideig hadifogság fosztotta meg hazájától, családjától... (Sok

történetíró egyébként az 1918-1919-es – a végsőkig legyengült emberek közül mintegy 50 millió áldozatot szedő, Európán végigsöprő spanyolnátha-járvány halottait is a világháború számlájára írja.)

Döbbenetes számok ezek! Egész nemzedékek eljövendő alkotóereje vált semmivé. Ami azonban még ennél is rosszabb: a megmaradtak nem sokat tanultak mindebből. A győztesek politikai dölyfe, mértéktelen kíméletlensége a revizionizmus, irredentizmus, sovinizmus kiszolgáltatottjává tett több seregnyi békevágyó, egyébként sérült európai lelket. És ezt akkor is érezni, látni, tudni lehetett! Erről épp Foch marsall, egy győztes katona kijelentése szolgálhat bizonyossággal, amit a – cinikusan épp a szarajevói merénylet évfordulóján, 1919. június 28-án aláírt versailles-i békeszerződés kapcsán fejtett ki. „Ez nem béke, csak húsz év fegyvernyugvás!” – állította. És mint tudjuk, 1939 szeptemberében már valóban egy új sorszámú világégés történetét írták...

Hegedűs Sándor

Anna Ahmatova

1914. július 19. emlékezete

Száz évvel lettünk akkor öregebbek,
S történt ez – *egy* óra alatt...
A rövid nyár már végéhez közelgett,
Pára lepte a friss szántásokat.

Csendes utcánk hirtelen felbolydult lent,
Sírás töltötte meg a levegőt,
Én arcom eltakarva kértem Istent,
Szólítson el az első harc előtt.

Mint fölös ballaszt, emlékezetemből
A dal, szenvedély árnya kiveszett,
S attól kezdve, az Úr rendelte fentről,
Helyén vész hírek szörnyű tára lett.

(*Szöllősi Dávid fordítása*)

Ady Endre

Üdvözet a győzőnek

Ne tapossatok rajta nagyon,
Ne tiporjatok rajta nagyon,
Vér-vesztes, szegény szép szívünkön,
Ki, íme száguldani akar.

Baljóslatú, bús nép a magyar,
Forradalomban élt s ránkhozta
Gyógyítónak a Háborút, a Rémet
Sírjukban is megátkozott gazok.

Tompán zúgnak a kaszárnyáink,
Óh, mennyi vérrel emlékezők,
Óh, szörnyű gyászoló kripták,
Ravatal előttetek, ravatal.

Mi voltunk a földnek bolondja,
Elhasznált szegény magyarok,
És most jöjjetek, győztesek:
Üdvözet a győzőnek.

Lángbaborult világ

Lángbaborult világ!
Harcok hangversenye, szörnyű dalok!
Halálhörgés, riadó, rohamok!
Tengeren süvöltő szörnyetegek,
Amiktől az óceán mélye remeg!
Ágyuk haláldalú torka! Harci hajók!
Égő városok, kikötők –
Lerombolt várak, üszkös tetők!
Vonatok, sebesültekkel rohanók!
Észak, dél, kelet, nyugat fürgetege
Amint összecsap, egymást tépve vadul,
A föld piros és az ég fekete –
S az élet mint gabona garmada hull –
És a halál fölötte fagyosan vonul át!
Lángbaborult világ! Lángbaborult világ!
Óh, ki kezekben tartod
A hadak sorsát, seregeknek ura,
Mióta tart népek háboruja,
Nem volt még ilyen harc a világon.
Egyszerre sírnak minden anyák!
A gyász, a nyomor, az árvaság
Egyszerre száll szerte millió szárnyon –
S míg önnön nemzetemért tör a gond,
Míg magunk harcaiért küldök imát:
Hallom a többit is, amint kiált;
Látom valamennyit, amint könnyet ont.

Hiába, Uram, ellenségeink nekünk,
Egyazon láng hevíti agyuk.
Győzni vagy halni! – a harciszavuk.
S jaj hasonlók hozzánk és mind testvérünk
S mindnek hazája szent és hitvese áldott.
S mind anyatej nevelte mint csecsemőket –
Óh, ki kezekben tartod
A hadak és győzelmek sorsát:
Seregek Ura! Békítsd meg őket!

Ady Endre

A mesebeli János

Bajban van a messze város,
Gyürkőzni kell a Halállal:
Gyürkőzz János, s rohanj János.

Királyfiak s nagy leventék,
Ha palástjukat ott-hagyták:
Rohanj, ha rongy is a mentéd.

Mesebeli király-lyánnyal
Hogyha akarsz találkozni:
Hadakozzál a Sárkánnyal.

Csak a mese s csak az átok
Tartott eddig így-úgy is még
S jók e csakok s e csalások.

Így csináltad ezt már régen,
Van egy kis tapasztalásod
Csalatásban és fenében.

De csinálod, mert csinálod,
De csináld, mert erre lettél,
S ha már álltad, hát kiállod.

Vagy nem állod s megbénultan
Gunnyasztani fogsz, ha merhetsz
Öreg bűnödön, a Multon.

Kellesz a nagy arénára
Akkor is, ha életednek
Életed lesz majd az ára.

Ha már egyszer idegenbe,
Valamikor ide bujtál,
Rohanj jól kimelegedve.

A király-lyány: mese, János,
De nincs előbb a mesénél
S mese ellen minden káros.

Bajban van a messzi város,
Gyürkőzni kell a Halállal:
Gyürkőzz János, rohanj, János.